

УДК 730:304.2(477.8)“19/20”

Віталій Сидор

**АКТУАЛІЗАЦІЯ КУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЙ УКРАЇНЦІВ
ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЛАНДШАФТНОЇ КУЛЬТОВОЇ СКУЛЬПТУРИ ГАЛИЧИНИ
КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ**

У статті окреслено стан вивченості досліджуваної проблеми в царині мистецтвознавчої науки, розкрито загальну сутність та локально-видові характеристики ландшафтної культової скульптури, популяризованої на галицьких теренах у межах досліджуваного періоду, визначено та проаналізовано місце і значення таких об'єктів, їх духовної дієвості у збереженні й популяризації сучасниками культурних традицій українського народу.

Ключові слова: культура, духовність, традиції, ландшафтна культова скульптура, сакральне, мистецьке, Галичина, суспільство, соціум, розвиток, пізнання, вираження.

Сидор В.

**АКТУАЛИЗАЦИЯ КУЛЬТУРНЫХ ТРАДИЦИЙ УКРАИНЦЕВ
ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЛАНДШАФТНОЙ КУЛЬТОВОЙ СКУЛЬПТУРЫ ГАЛИЧИНЫ
КОНЦА ХХ – НАЧАЛА ХХІ ВЕКОВ**

В статье обозначено состояние изученности исследуемой проблемы в области искусствоведческой науки, раскрыто общую сущность и локально-видовые характеристики ландшафтной культовой скульптуры, популяризированной на галичских землях в рамках исследуемого периода, определены и проанализированы место и значение таких объектов, их духовной действенности в сохранении и популяризации современниками культурных традиций украинского народа.

Ключевые слова: культура, духовность, традиции, ландшафтная культовая скульптура, сакральное, художественное, Галичина, общество, социум, развитие, познание, выражение.

Sydor V.

**THE ACTUALIZATION OF UKRAINIAN CULTURAL TRADITION THROUGH THE PRISM
OF HALYCHYNA LANDSCAPE RELIGIOUS SCULPTURE
OF THE END OF XX – EARLY XXI CENTURIES**

The article outlines the state of the scrutiny of the investigated problem in the field of art studies; it reveals general essence and locally specific characteristics of the landscape religious sculpture popularized on the territory of Halychyna within the investigated period. It is identified and analyzed the place and importance of these objects, their spiritual effectiveness in the preservation and popularization of the cultural traditions of Ukrainian people by contemporaries.

Key words: culture, spirituality, traditions, landscape religious sculpture, sacred, artistic, Halychyna, society, development, cognition, expression.

Сьогодні майже хрестоматійним є вислів, що сучасна українська культура, культура незалежної держави Україна розвивається на засадах відродження, актуалізації, популяризації, значимості і т. ін. Додається до означеного й констатування того, що новий етап у загальному розвитку вітчизняної культури напряму пов'язаний зі здобуттям нашою країною в 1991 році незалежності. Офіційний контекст такого підтверджується новими тенденціями і перспективами творення культурного світу українського суспільства, які безпосередньо виступають відгомоном ключових культуротворчих засад Конституції України 1996 року [1]: закріпленням положень про статус української мови як державної, про єдність українського культурного простору, консолідацію та розвиток української нації, її історичної свідомості, традицій, культури.

Водночас у цих загальних висловах часто вуалюється, а іноді й губиться власне те складове, часткове, сокровенне, яким чи чим безпосередньо формується культурне життя суспільства, набувають змісту форми його прояву, вираження, рекламування, потягу до нового та пошанування старого, віджитого, пройдешого.

Роблячи акцент на такому, апелюємо передусім до мистецької сфери як одного із провідних модераторів культурного середовища людини, а заодно і демонстратора, виявника його дієвого потенціалу, форм творчого вираження та матеріального втілення властивих йому поступів, актів, тенденцій, уподобань. Конкретною ланкою наших наукових інтересів у плані зазначеного є ландшафтна культова скульптура, її зміст,

роль і функції у становленні та розвитку вітчизняної культури від початку 1990-х до сьогодні. Безпосередня прихильність (автора) до вивчення такого явища саме на галицьких теренах криється в багатьох аспектах. Якщо коротко, то не лише в тому, щоб глибше пізнати традиції свого краю, звичаї минулих поколінь, достеменно розкрити невтримну снагу галицького люду до вираження своєї національної та етнічної ідентичності. Причина криється ще й у тому, що саме на цих теренах такий формат вияву українцями своєї духовності, релігійності, відданості усталеним традиціям і звичаям своїх дідів-прадінів завжди вирізнявся чисельністю, масовістю та неабиякою вишуканістю й творчістю скульптурного ремесла.

У сучасному вітчизняному мистецтвознавстві, яке далеко «не стоїть» на місці, а розвивається динамічно, інтегративно, тому диферентно й феноменологічно, «сповідуючи» і «розділяючи» при тому тенденції глобалізаційних процесів самого мистецтва [9, с. 11], є й побіжні розвідки, й окремі предметні напрацювання про аспекти змісту, виразності та функцій сучасної скульптури. Згадати хоча б дослідження А. Гончаренко (2015 р.) [2] про трансформації розвитку української скульптури в контексті культурно-мистецьких процесів на зламі тисячоліть. Однак, провівши детальне обстеження фактичного стану вивченості такого явища, проаналізувавши відповідні напрацювання в цій царині мистецтвознавчих інтересів і зацікавлень (що, по суті, безпосередньо зроблено й нами), науковець чітко зауважила про явний брак системного розкриття видово-жанрових меж сучасної скульптури, шляхів оновлення її образної та пластичної мови, аналізу її безпосередніх функціональних характеристик [2, с. 5]. До контексту останньої позиції конкретно додамо й те, що якщо ще хоч певною мірою дослідники сучасної вітчизняної скульптури (часів «незалежності») торкаються її прикладних урбаністичних функцій, місця і ролі в естетичному оздобленні середовища, і навіть її суто творчого реноме, «виставкового» життя, то в напрямі репрезентації її духовних аспектів, розкриття її феномену як дієвого сакрального компонента у формуванні й водночас вираженні світогляду людини, провадження її релігійного життя зроблено дуже і дуже мало.

Означене дає підстави характеризувати напрям наших наукових інтересів і, зокрема, проблематику висвітлюваного нижче не лише з позиції актуальності. Звернення до цієї сфери, фактаж напрацьованих матеріалів та їх системне структурування, розбір, узагальнення уможливають об'єктивно розкрити усю сутність ландшафтних культових скульптур, їх локальні характеристики та загалом причини затребуваності її і в нинішні часи.

Мета статті – висвітлити загальну сутність та локально-видові характеристики ландшафтної культової скульптури на галицьких теренах, розкрити місце і значення таких об'єктів, їх безпосередньої духовної дієвості у збереженні й популяризації культурних традицій українського народу.

Розглядаючи ландшафтну культову скульптуру Галичини кінця ХХ – початку ХХІ століть як предмет наших наукових інтересів, вдаючись до безпосереднього з'ясування її функціональних характеристик, ми прийшли до висновку, що сутнісна природа цих беззаперечно глибоко традиційних і шанованих віруючим людом об'єктів набагато ширша, а ніж просто матеріальне вираження статуарних ликів святих християнського пантеону. Їхнім духовним єством із його «непооясним» началом люди виражають своє ставлення до того втаємниченого і табуованого світу, який прийнято називати «сакральним».

Якщо об'єктивно, без будь-яких упереджень вникнути в суть такого світу та безпосереднє ставлення до нього людини, то бачитимемо, що сам концепт сакрального, еквівалент його дієвості стоять значно вище, а ніж сутність релігійного, святого, духовного [5, с. 16]. Усвідомлення людиною цього «неусвідомлюваного», «непізнаваного» поняття відбулося вже на зорі її «розумного» розвитку, ще задовго-задовго до того, ніж виникла така релігія як християнство. Первинні уявлення древньої людини-язичника (за митрополитом Іларіоном «поганина», «нехриста» [7, с. 8]) зумовлювали до такого сприйняття світу, де увесь земний простір, усе, що її оточувало й посеред чого вона проживала – дерева, камені, гори, печери, степи, водойми, – було священним, а значить передусім сакральним [4, с. 18–24]. Тому до такого природно виражалася осторога, закладалися страх і неприпустимість «вільної» поведінки з ним [3, с. 48].

Апелюючи до виміру сакрального, слід пам'ятати, що це продукт нашого «умовиводу» саме в ірраціональному форматі і він завжди посідає верх в антагоністичному зіставленні з профанним. Водночас за різних умов, обставин, змісту і якості усвідомлення людиною свого істинного буття, ставлення до навколишнього світу, вірування у Всевишні сили сам концепт, як і дієвість сакрального завжди постають різними, виражаються й осмислюються також по-різному [6, с. 34]. Це пояснює той факт, що різні люди (віруючі, атеїсти, сповідуючи інші релігійні погляди і переконання, не християнські), хоч і по-різному ставляться чи просто схильні ставитися до досліджуваних нами об'єктів, проте зазвичай відчують і виявляють до них щось не до кінця пояснимо для себе, втаємничене й інтригуюче, яке наділене певною «силою» оберігати, захищати від злого, лихого, того, що нищівно руйнує устрій життєвого порядку, перетворюючи його на хаос, безлад, розруху.

Означене, як зокрема, так і всі інші з'ясовані нами духовні і прикладні аспекти ландшафтної культової скульптури загалом презентують факт того, що в самій ідеї таких творінь закладений потужний еквівалент накопичення, зберігання та пропагування етносом, спільнотами, мешканцями поселень і навіть окремими особистостями духовних, а значить і культурних традицій та звичаїв своїх попередників. Окрім того, через призму таких об'єктів, виражених у них образів людина має змогу проявляти шанобливе ставлення до

всього того, що наповнює її релігійний світ, що втілює в її свідомість відчуття безпечності та нерушимості віри в Бога, надії на Його ласку й опіку. На таких засадах здійснюється й обожнене ставлення до тих територій, на яких зводяться такі споруди, бо завдяки перших другі стають сакральними. Проте часто буває і навпаки – шановані людиною «священні» місця означаються встановленням на них фігур святих, щоб так засвідчити їх особливий «статус». І чим більше таких об'єктів, встановлених чи то з першої, чи з другої причини, нагоди, потреби тощо, тим частішає сам факт наділення навколишнього простору «священними покрывами», повернення йому одвічної, прадавньої «сакральності», «могутності», «величі». Як результат, такі сакралізовані місцини, території стають своєрідними «мостами» («порталами» [3, с. 97]) єднання людини з Богом, Космосом, із тим, що сприймається нею як надприродне, величне, святе.

Інший напрям проведених нами розвідок, у плані з'ясування власне образно-видових характеристик досліджуваної скульптури, дав можливість провести чітку класифікацію всіх обстежених споруд.

Результати проведеної роботи дозволяють констатувати, що загальний образ досліджуваних об'єктів, що встановлені на галицьких теренах із початку 1990-х років, найчастіше виражений у вигляді скульптурної (кам'яної, бетонної) статуї святого, встановленої на вершині «основи-підставки», яка може мати найрізноманітніші форми типу стилобату, п'єдесталу, постаменту, стовпа, колони, звичайної кам'яної брили тощо. В іншому також поширеному варіанті статуя святого поєднана з архітектурною конструкцією у вигляді куполоподібного даху, що спирається на чотири, рідше дві, три, п'ять, шість опор-стовпів (колон). Таке архітектурне «оточення» зазвичай виражає «ківорій» («каплицю-ківорій»), символічний сенс якого є ототожнення Небес, Божого покрову, опіки Всевишнього [8, с. 53]. Форми самого покриття, тобто баньки (купола), імітують бані або шатрові покриття храмів. Не винятком є поєднання скульптури святого і каплиці так званого «будинкового» типу з відсутньою передньою (головною фасадною) стіною [8, с. 82]. Ще в іншій варіації досліджувані об'єкти представлені як скульптура і навколо неї певна архітектурно-пластична композиція в образі «стели», «стіни», «умовної фонові площини» і т. ін. Проведені обстеження свідчать, що такі рішення часто трапляються в меморіальних спорудах типу «пам'ятники».

В іконографічно-пластичних рішеннях досліджувані скульптури презентовані надзвичайно широким діапазоном варіацій. Найчастіше тут зустрічаються постаті Божої Матері, Спасителя, Миколи Чудотворця. Рідше трапляються фігури Св. Іоанна Хрестителя, Св. Апостолів Петра і Павла, інших святих осіб християнського пантеону.

Аналіз конкретних місцин розташування ландшафтної культової скульптури на досліджуваній території дозволяє розподілити їх на групи відповідно до характеру їх безпосередньої локалізації, а саме: об'єкти «прихрамові» («при церковні», «при костельні»), «монастирські» («скитські»), «цвинтарні» («надгробні»), «придорожні», «приорганізаційні» («при закладах, установах»), «садибні», «майданні», «паркові», «польові».

Підсумовуючи все сказане вище, можемо ствердно зазначити, що галицький народ завжди прагнув жити у злагоді з природою. Однією із провідних ліній такого життя було і, як показує проведене дослідження, активно продовжує бути пошанування духовних «законів» і «принципів» гармонійного співіснування з навколишнім середовищем, вливатися в нього його складовою «однорідною» часткою. Завдяки своєму світосприйняттю, властивому менталітету, незламній вірі у Всевишнього він і сьогодні виразно демонструє одвічне прагнення перебувати під покровом Божим, відчувати Божу благодать не тільки в собі, а й поруч із собою, осягати зором отілеснені іпостасі Святих, які опікуються ним загалом та кожним віруючим зокрема. У такому контексті яскраво виражається й особливе ставлення галичан до культурних надбань своїх попередників та українського люду загалом. І саме через такі споруди, як ландшафтні культові скульптури, які по праву можемо називати «іконами просторів», «ландшафтними іконами», теперішні жителі галицького краю показно доводять, що вони не лише добре дбають про набутки і досягнення минулого, а й кратно множать, активно пропагують і популяризують їх у сучасному складному, динамічному, технологічному, проте далеко не ідеальному світі. Такими поступками світ їхньої культури, культури українського народу почасти генерується валентністю порядку, гармонії, злагоді та загалом краси.

Література:

1. Конституція України [Електронний ресурс] / Редакція від 30.09.2016 р. (зі змінами, внесеними згідно із чинними Законами). – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Гончаренко А. О. Трансформації розвитку української скульптури (в контексті культурно-мистецьких процесів 1990-х – 2000-х рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства : спец. 26.00.01. «Теорія та історія культури» / Анастасія Олексіївна Гончаренко. – Харків, 2015. – 18 с.
3. Гошовський Р. М. Декоративно-семантичні чинники сакралізації культових об'єктів українців XVI – початку XX століть (Онтологія. Типологія. Символіка. Художні засоби) : дис. ... канд. мистецтвознавства : 26.00.01 / Р. М. Гошовський. – Івано-Франківськ, 2015. – 223 с.
4. Грэбер Л. Дикая природа как священное пространство / Л. Грэбер. – К. : Киевский эколого-культурный центр, 1999. – 56 с.

5. Еліаде М. Священне і мирське. Міфи, сновидіння і містерії. Мефістофель і андрогін. Окультизм, ворожитство та культурні уподобання / М. Еліаде ; [пер. з нім., фр., англ. Г. Кьорян, В. Сахно]. – К. : Вид-во Соломії Павличко «ОСНОВИ», 2001. – 591 с.
6. Каюа Р. Людина та сакральне / Р. Каюа [пер. з фр. : А. В. Усик ; за виданням : Roger Caillois. L'homme et le sacré] – К. : Ваклер, 2003. – 256 с.
7. Огієнко І. І. Дохристиянські вірування українського народу : Історично-релігійна монографія / І. І. Огієнко ; Ін-т дослідів Волині. – Вінніпег, 1965. – 424 с.
8. Сидор М. Б. Галицька придорожня каплиця другої половини ХІХ – ХХ століть : культурологічний аспект : дис. ... канд. мистецтвознавства : 26.00.01 / Михайло Богданович Сидор. – Дрогобич, [б. в.], 2011. – 193 с.
9. Станкевич М. Теорія рами : Вибрані праці з історії і теорії мистецтва / М. Станкевич [передм. Ю. Станкевича] ; Спілка критиків та істориків мистецтва. – Львів : ВФ «Афіша», 2015. – 168 с.